

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

259

Wyzwania współczesnej polityki turystycznej Problemy polityki turystycznej

Redaktor naukowy

Andrzej Rapacz

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2012

Recenzenci: Wiesław Alejziak, Małgorzata Bednarczyk, Stefan Bosiacki, Ewa Dziedzic,
Irena Jędrzejczyk, Magdalena Kachniewska, Włodzimierz Kurek,
Barbara Marciszewska, Beata Mayer, Agnieszka Niezgoda,
Aleksander Panasiuk, Józef Sala, Jan Sikora, Teresa Żabińska,
Aleksander Schwichtenberg, Hanna Zawistowska

Redakcja wydawnicza: Agnieszka Flasińska

Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz

Korekta: Barbara Łopusiewicz, Joanna Świrska-Korlub

Łamanie: Beata Mazur

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:

www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,

The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,

a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon

http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa

www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2012

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-222-2

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp.....	9
------------	---

Część 1. Możliwości i kierunki rozwoju turystyki społecznej w Polsce

Rajmund Tomik, Andrzej Hadzik, Jarosław Cholewa: Turystyka aktywna w materiałach promocyjnych województw w Polsce.....	15
Katarzyna Górnik, Lila Pławińska, Kamila Gryglewicz: Możliwości i uwarunkowania uprawiania turystyki rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym..	24
Andrzej Tucki, Ewa Skowronek: Analiza popytu na turystykę społeczną w Polsce na przykładzie projektu Europe Senior Tourism realizowanego w lubelskim biurze podróży.....	35
Jadwiga Berbeka: Udział w ruchu turystycznym a spójność społeczna w Polsce – wybrane zagadnienia	43
Sylwia Graja-Zwolińska, Aleksandra Spychała: Aktywność turystyczna wielkopolskich seniorów	54
Adrian Przemysław Lubowiecki-Vikuk: Aktywność turystyczna singli 50+ w świetle cywilizacyjnych megatrendów	64
Maja Jedlińska: Wybrane aspekty turystyki osób niepełnosprawnych w powiecie jeleniogórskim.....	75
Magdalena Sidorczuk, Monika Krzeczyńska, Michalina Ścibisz: Rozwój geoturystyki w Polsce oraz możliwości jej adaptacji do turystyki społecznej.....	85
Elżbieta Grzelak-Kostulska, Beata Hołowiecka: Turystyka osób starszych w Polsce – uwarunkowania społeczno-demograficzne.....	95
Hanna Zawistowska: Możliwości i kierunki rozwoju turystyki społecznej w Polsce	109
Piotr Gryszel: Wybrane aspekty rozwoju turystyki społecznej w Republice Czeskiej.....	123
Piotr Zawadzki: Przygotowanie gospodarstw agroturystycznych do obsługi osób niepełnosprawnych na przykładzie wybranych obiektów w powiecie jeleniogórskim	133
Daria Elżbieta Jaremen: Turystyka społeczna – studium przypadku Wielkiej Brytanii	142
Marlena Prochorowicz: Turystyka społeczna jako forma aktywności osób niepełnosprawnych	157
Andrzej Stasiak, Bogdan Włodarczyk: Turystyka społeczna – istota, determinanty, możliwości i kierunki rozwoju.....	167

Piotr Gryszel, Daria Jaremen, Andrzej Rapacz: Turystyka społeczna – aktywność turystyczna wybranych grup docelowych w świetle badań ankietowych.....	178
---	-----

Część 2. Obszar niepewności w turystyce a polityka turystyczna

Elżbieta Szymańska: Polityka turystyczna a innowacyjność przedsiębiorstw turystycznych.....	193
Magdalena Kachniewska: Współpraca hoteli z władzami lokalnymi jako czynnik redukcji ryzyka specyficznego.....	203
Ewa Dziejic: Pozycja konkurencyjna Polski na rynku turystycznym w obliczu sytuacji kryzysowych.....	213
Małgorzata Januszewska, Elżbieta Nawrocka: Funkcjonowanie przedsiębiorstw turystycznych w warunkach niepewności i ryzyka.....	224
Joanna Śniadek, Alina Zajadacz: Ocena realizacji strategii rozwoju turystyki w regionie leszczyńskim.....	237
Halina Kiryluk: Zrównoważony rozwój turystyki wyzwaniem współczesnej polityki turystycznej.....	247
Agnieszka Niezgoda: Uwarunkowania wdrażania koncepcji rozwoju zrównoważonego na obszarach recepcji turystycznej.....	264
Adam Edward Szczepanowski: Czynniki rozwoju turystyki w regionie Polski Wschodniej.....	274
Aleksander Panasiuk: Polityka turystyczna w oddziaływaniu na branżę turystyczną.....	285
Paweł Stelmach: Redukcja niepewności w polityce turystycznej.....	296
Tomasz Studzieniecki: Polityka turystyczna państwa w aspekcie priorytetów strategicznych Unii Europejskiej.....	307
Barbara Marciszewska: Obszary niepewności, polityka turystyczna i zrównoważony rozwój turystyki.....	316
Bogusław Stankiewicz, Mateusz Korkuć: Czynniki niepewności w turystyce i ich wpływ na wyniki ekonomiczne przedsiębiorstwa uzdrowiskowego Skarbu Państwa.....	326

Summaries

Rajmund Tomik, Andrzej Hadzik, Jarosław Cholewa: Active sport tourism in Polish voivodeships' promotion materials.....	23
Katarzyna Górnik, Lila Pławińska, Kamila Gryglewicz: Possibilities and conditions of tourism in families with a disabled child.....	34

Andrzej Tucki, Ewa Skowronek: Analysis of social tourism market in Poland on the example of Europe Senior Tourism programme carried out in Lublin travel agency	42
Jadwiga Berbeka: Tourism participation and social cohesion in Poland – selected aspects	53
Sylvia Graja-Zwolińska, Aleksandra Spychała: Tourism activity of older people from Wielkopolska region.....	63
Adrian Przemysław Lubowiecki-Vikuk: Tourist activity of singles 50+ on the basis of civilizational megatrends.....	74
Maja Jedlińska: Selected aspects of the tourism of the disabled in Jelenia Góra district	84
Magdalena Sidorczuk, Monika Krzeczyńska, Michalina Ścibisz: Geotourism development in Poland and possibilities for its adaptation to social tourism	94
Elżbieta Grzelak-Kostulska, Beata Hołowiecka: Senior tourism in Poland – socio-demographic conditions.....	108
Hanna Zawistowska: Possibilities and directions of development of social tourism in Poland.....	122
Piotr Gryszel: Selected aspects of social tourism development in the Czech Republic.....	132
Piotr Zawadzki: Preparing agritourism farms for the disabled tourists based on the example of selected objects in Jelenia Góra district.....	141
Daria Elżbieta Jaremen: Social tourism – case study of Great Britain.....	156
Marlena Prochorowicz: Social tourism as the form of activity of disabled persons	166
Andrzej Stasiak, Bogdan Włodarczyk: Social tourism – its essence, determining factors, perspectives and directions in development	177
Piotr Gryszel, Daria Jaremen, Andrzej Rapacz: Social tourism – tourist activity of selected target groups reflected in surveys	189
Elżbieta Szymańska: Tourism policy and innovativeness of tourism enterprises	202
Magdalena Kachniewska: Cooperation of hotels with local authorities as the determinant of unsystemic risk reduction.....	212
Ewa Dziejic: Competitive position of Poland in tourism market against challenges of crisis situations	223
Małgorzata Januszewska, Elżbieta Nawrocka: Tourism enterprises’ functioning in the conditions of risk and uncertainty	236
Joanna Śniadek, Alina Zajadacz: Assessment of the implementation of tourism development strategy in Leszno Region.....	246
Halina Kiryluk: Sustainable tourism development as a challenge for the modern tourism policy.....	263

Agnieszka Niezgoda: Determinants of implementing sustainable development in tourism destination	273
Adam Edward Szczepanowski: Factors of development of tourism in the region of Eastern Poland.....	284
Aleksander Panasiuk: The influence of tourism policy on tourist sector activity	295
Paweł Stelmach: Uncertainty reduction in tourism policy	306
Tomasz Studzieniecki: State tourism policy in the context of the strategic priorities of the European Union	315
Barbara Marciszewska: Uncertainty areas, tourism policy and sustainable tourism development	325
Bogusław Stankiewicz, Mateusz Korkuć: Factors of uncertainty in tourism and their impact on the economic performance in public sector spa companies	334

Jadwiga Berbeka

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

UDZIAŁ W RUCHU TURYSTYCZNYM A SPÓJNOŚĆ SPOŁECZNA W POLSCE – WYBRANE ZAGADNIENIA

Streszczenie: W opracowaniu podjęto temat związku udziału Polaków w ruchu turystycznym ze spójnością społeczną. Partycypacja ludności w ruchu turystycznym ma zbyt małą skalę społeczną, by można stwierdzić jej pozytywne oddziaływanie. Natomiast turystyka społeczna może być czynnikiem zwiększania spójności i narzędziem przeciwdziałania społecznemu wykluczeniu. W celu określenia zakresu potrzeb oszacowano – na podstawie danych wtórnych – wielkość rynku potencjalnych beneficjentów turystyki społecznej w Polsce; wynosi on ok. 13 mln 751 tys. osób. Kolejnym krokiem powinna być identyfikacja ich oczekiwań wobec oferty turystyki społecznej. Rezultaty badań ankietowych przeprowadzone wśród trzech grup potencjalnych beneficjentów turystyki społecznej: osób niepełnosprawnych, seniorów i młodzieży z ubogich rodzin dowodzą, że wszystkie one przejawiały duże zainteresowanie jej uprawianiem, ale miały zróżnicowane oczekiwania.

Słowa kluczowe: turystyka społeczna, spójność społeczna, inkluzja.

1. Wstęp

Turystykę zazwyczaj rozpatruje się w wymiarze ekonomicznym, kulturowym, przestrzennym, środowiskowym, rzadziej społecznym. Jeżeli już, to podkreśla się jej wpływ na przemiany społeczne, uwzględniając głównie te zachodzące w regionie recepcyjnym¹, zbiorowości turystów², albo wskazuje funkcję turystyki w kształtowaniu sprawiedliwości społecznej, ale podkreślając wkład turystyki międzynarodowej w utrzymywanie światowego pokoju³. Wydaje się, że można także rozważać oddziaływanie udziału jednostek w ruchu turystycznym w kontekście teorii sprawiedliwości dystrybtywnej⁴.

¹ M. Mika, *Przemiany pod wpływem turystyki na obszarach recepcji turystycznej*, [w:] W. Kurek (red.), *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 422-432.

² P. Różycki, *Zarys wiedzy o turystyce*, Proksenia, Kraków 2006, s. 46.

³ W. Gaworecki, *Turystyka*, PWE, Warszawa 2007, s. 351-353.

⁴ M.S. Kot, A. Małowski, A. Węgrzecki (red.), *Dobrobyt społeczny, nierówności i sprawiedliwość dystrybtywne*, Wydawnictwo AE, Kraków 2004.

2. Cel pracy i wykorzystywane metody badawcze

Celem głównym niniejszego opracowania jest: wskazanie znaczenia udziału Polaków w ruchu turystycznym, w szczególności w turystyce społecznej, w kształtowaniu społecznej spójności. Jego osiągnięcie wymagało osiągnięcia następujących celów cząstkowych:

- 1) wskazania zakresu partycypacji społecznej w ruchu turystycznym,
- 2) oszacowania wielkości rynku potencjalnych beneficjentów turystyki społecznej w Polsce,
- 3) identyfikacji ich oczekiwań wobec oferty turystyki społecznej (na tym etapie na podstawie wstępnych badań pilotażowych).

W opracowaniu przeprowadzono kwerendę literatury polskiej i zagranicznej, a część empiryczną przygotowano na podstawie źródeł wtórnych oraz wyników badań własnych. Badania ankietowe oraz wywiady pogłębione przeprowadzono w okresie marzec–maj 2012 r. na celowo dobranej, nielosowej próbie, składającej się z: osób niepełnosprawnych, osób powyżej 65. roku życia oraz młodzieży z rodzin o niskich dochodach (jako kryterium przyjęto korzystanie z transferów pomocy społecznej)⁵. Pierwsza z subpopulacji liczyła 46 osób, druga 73, trzecia 58, nie były to więc próby reprezentatywne; badania przeprowadzono w województwach małopolskim i śląskim.

3. Związki udziału ludności w ruchu turystycznym ze spójnością społeczną

Problematyka społeczna jest uznawana za ważną w Unii Europejskiej, co ma odzwierciedlenie w oficjalnych dokumentach ugrupowania. Artykuł B Traktatu z Maastricht wskazywał, że celem Unii jest „osiąganie trwałego i zrównoważonego postępu gospodarczo-społecznego, zwłaszcza poprzez stworzenie obszaru pozbawionego wewnętrznymi granicami, wzmocnienie spójności ekonomicznej i społecznej”⁶. Traktat amsterdamski podkreślał, że „Wspólnota będzie promowała wysoki poziom zatrudnienia i ochrony socjalnej, równość między mężczyznami i kobietami, podnoszenie standardu i jakości życia oraz spójność gospodarczą i społeczną”. Pojęcie „spójność społeczna” definiowane jest jako: „zdolność społeczeństwa do zapewnienia dobrobytu wszystkim swym członkom, zmniejszania zróżnicowania i unikanie polaryzacji”⁷.

Można sformułować pytanie: czy turystyka przyczynia się do osiągnięcia spójności przez polskie społeczeństwo? Jeżeli dobrobyt rozumiany jest szeroko, w katego-

⁵ Zrezygnowano z badań osób dotkniętych deprywacją dochodową ze względu na trudność dotarcia do tej grupy.

⁶ J. Szlachta, *Programowanie rozwoju regionalnego w Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997.

⁷ *Revised Strategy for Social Cohesion*, European Committee for Social Cohesion, 2004, http://www.coe.int/T/E/social_cohesion/social_policies/03.Strategy_for_Social_Cohesion (5.05.2012).

riach nie tylko materialnych, ale psychiczno-środowiskowo-społecznych⁸, to z pewnością udział w ruchu turystycznym do takiego dobrobytu prowadzi, o czym szeroko rozpisuje się przedmiotowa literatura⁹. Jednakże, rozpatrując *definiens* kategorii „spójność społeczna”, po uwzględnieniu jego części: „wszystkim swym członkom”, pojawiają się pierwsze przesłanki do udzielenia negatywnej odpowiedzi. Badania aktywności turystycznej przeprowadzone przez GUS wykazały, że w 2005 r. 52,7% gospodarstw wyjeżdżało turystycznie, a w 2009 r. 55,8% gospodarstw¹⁰.

Wskazują na to również inne wyniki badań empirycznych, np. Europejskie Badania Dochodów i Warunków Życia (EU-SILC), których część dotycząca Polski, opracowana na podstawie reprezentatywnych, ogólnokrajowych badań, z losowym dobozem próby na subpopulacji 12 930 gospodarstw publikowana jest w formie raportu: *Dochody i warunki życia ludności Polski*¹¹. Przedstawione rezultaty wykazują, że w 2010 r. 59% badanych deklaroowało niemożność zrealizowania tygodniowego wyjazdu wakacyjnego przez rodzinę raz w roku. Szczegółowa analiza tego wskaźnika prezentowanego we wspomnianym raporcie dowodzi, że wykluczenie z udziału w ruchu turystycznym w Polsce jest stosunkowo wysokie, związane z sytuacją materialną oraz pośrednio z uwarunkowaniami demograficzno-społeczno-geograficznymi¹².

Odsetek Polaków twierdzących, że nie mogą sobie pozwolić na tygodniowy wyjazd rodziny raz w roku (59,9%), był wyższy niż przeciętnie w EU27 (36,8%). Wprawdzie są kraje w gorszej sytuacji (gdzie 77% badanych deklaruje brak takiej możliwości), ale w niektórych krajach jest to tylko 6,6%¹³.

Badanie *Jakość życia i spójność społeczna 2011* przeprowadzone w pierwszym kwartale 2011 r. przez GUS na próbie prawie 15 tys. gospodarstw domowych¹⁴ wy-

⁸ Nawet podejście makroekonomiczne wskazuje na konieczność szerszego ujmowania tej kategorii, czego wyrazem są propozycje mierników alternatywnych w stosunku do PKB, uwzględniające kategorię czasu wolnego: *Measure of Economic Welfare* (MEW) Nordhausa i Tobina, *Net Economic Welfare* (NEW), *Index of Economic Aspects of Welfare* (EAW), *Index of Sustainable Economic Welfare* (ISEW), opracowany przez Daly'ego i Cobba, por.: J. Śleszyński, *Ekonomiczne problemy ochrony środowiska*, Agencja Wydawnicza Aries, Warszawa 2000, s. 292–297, oraz W. Nordhaus, J. Tobin, *Is Growth Obsolete?*, NBER, Fifth Anniversary Colloquium, Columbia University Press, New York 1972, s. 27.

⁹ Por. np.: W. Gaworecki, wyd. cyt., s. 324–330.

¹⁰ Por.: *Turystyka i wypoczynek w gospodarstwach domowych w 2009 roku*, GUS, Warszawa 2010, s. 40.

¹¹ *Dochody i warunki życia ludności Polski (raport z badania EU-SILC 2010)*, GUS, Warszawa 2012, s. 103.

¹² W opracowaniu można znaleźć wyniki świadczące o zróżnicowaniu możliwości uczestnictwa w turystyce w zależności od reprezentowanej grupy zawodowej, miejsca zamieszkania oraz wielkości rodziny – por.: tamże, s. 103–107.

¹³ http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_wz_badanie_dochodow_i_warunkow_zycia_EU-SILC_2010r.pdf (5.04. 2012).

¹⁴ *Jakość życia i spójność społeczna 2011 (wstępna analiza wyników badania ankietowego)*, GUS, <http://www.stat.gov.pl>.

kazało, że u 33,3% respondentów ze względu na brak pieniędzy nie wszystkie dzieci w ich rodzinie mogły wyjechać na wakacje¹⁵ w ciągu ostatniego roku. Rezultaty te wskazują, że nie można uznać uczestnictwa w ruchu turystycznym za czynnik kształtowania spójności społecznej.

Wyniki wspomnianych badań dowodzą, iż 40,7% respondentów uważało, że w Polsce istnieje zjawisko wykluczenia społecznego. Wydaje się, że jednym z przejawów wykluczenia może być niemożność podejmowania wyjazdów turystycznych.

Podkreślić również należy, że wśród tych, którzy korzystają z wyjazdów turystycznych, też mogą prowadzić one do różnicowania. Wyjazdy turystyczne są bowiem postrzegane jako produkty symboliczne, przyczyniające się do budowy prestiżu i pozycji społecznej uprawiających je osób¹⁶. Realizowane przez wyższe klasy społeczne stanowią przykład konsumpcji ostentacyjnej, współcześnie określanej nieraz konsumpcją statusową¹⁷.

Nasuwa się konkluzja, że uczestnictwo w ruchu turystycznym *sensu largo* nie przyczynia się do kształtowania spójności społecznej, ponieważ różnicuje i prowadzi do polaryzacji. Dlatego ważną, kompensującą rolę może odgrywać turystyka społeczna.

4. Rola turystyki społecznej w zwiększaniu społecznej spójności

Kategoria turystyka społeczna w wymiarze semantycznym została wnikliwie omówiona w Raporcie Izby Turystyki¹⁸ oraz dwóch opracowaniach pod red. A. Stasiaka¹⁹. Bardzo interesujące ujęcie turystyki społecznej przedstawia sam A. Stasiak²⁰. Wskazuje, że podobnie jak całą kategorię turystyki analizuje się w ujęciu *sensu largo* i *sensu stricto*, podobnie dualne podejście można zaprezentować w przypadku turystyki społecznej. Za turystykę społeczną w wąskim rozumieniu uważa on „podróż osób, które z wielu powodów (ekonomicznych, społecznych, zdrowotnych itp.) mają trudności z organizowaniem swoich wakacji. Dlatego realizacja ich pod-

¹⁵ Wakacje były rozumiane analogicznie, jako przynajmniej tygodniowy wyjazd poza miejsce zamieszkania.

¹⁶ J. Berbeka, *Wybrane aspekty społecznej stratyfikacji i jej związki z zachowaniami konsumpcyjnymi*, [w:] M. Bombol (red.), *Zachowania polskiej klasy wyższej*, Wydawnictwo SGH, Warszawa 2012, s. 117.

¹⁷ A. O'Cas, H. McEwen, *Exploring consumer status and conspicuous consumption*, „Journal of Consumer Behavior” 2004, vol. 4, no. 1, s. 25-39; Y. Truong, G. Simmons, R. McColl, P.J. Kitchen, *Status and conspicuousness – are they related? Strategic marketing implications for luxury brands*, „Journal of Strategic Marketing” 2008, vol. 16, no. 3, s. 189-203.

¹⁸ *Analiza rozwoju turystyki społecznej w Polsce. Stan, szanse i zagrożenia*, Izba Turystyki, Warszawa 2007, s. 3, 4.

¹⁹ A. Stasiak (red.), *Perspektywy i kierunki rozwoju turystyki społecznej w Polsce*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Turystyki i Handlu, Łódź 2011; tenże (red.), *Turystyka społeczna w regionie łódzkim*, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2010.

²⁰ Tenże, *Uwarunkowania i bariery rozwoju turystyki społecznej w Polsce*, [w:] tenże (red.), *Perspektywy i kierunki...*, s. 378-380.

stawowego prawa do wypoczynku i podróżowania wymaga zewnętrznego wsparcia (finansowego i organizacyjnego)²¹. Może ono przybierać postać: całkowitego lub częściowego dofinansowaniu wypoczynku (turystyka społeczna/socjalna), organizowania wyjazdów „po kosztach” lub też z minimalną marżą, korzystania z wolontariatu i społecznej pracy kadr turystycznych w celu obniżenia kosztów (turystyka społecznie zaangażowana/społecznie odpowiedzialna), a nawet wypłaty świadczeń pieniężnych, które mogą, ale nie muszą być przeznaczane na zaspokojenie potrzeb turystyczno-rekreacyjnych (turystyka quasi-społeczna)²¹.

Zbliżone podejście prezentują także dokumenty Unii Europejskiej²². Jedno z ujęć w anglojęzycznej literaturze mówi wręcz, że turystykę społeczną należy rozumieć jako włączanie (*inclusion*) grup społecznych, które są na niższym poziomie materialnym lub ich udział w turystyce jest ograniczony/utrudniony z innych powodów²³. Tak więc, założenia turystyki społecznej ze swej istoty mają prowadzić do zwiększania spójności społecznej.

5. Wielkość rynku potencjalnych uczestników turystyki społecznej w Polsce

Przyjmując podejście *sensu stricto*, które ujmuje turystykę społeczną głównie od strony popytowej, można uznać, że podstawowe kategorie beneficjentów turystyki społecznej to: ludność o niskich dochodach; dzieci i młodzież, szczególnie z gospodarstw objętych deprawacją materialną, ludzie starsi, osoby niepełnosprawne. Przy tym kryteria wyodrębniania pierwszych trzech grup są niejednoznaczne, różne np. w poszczególnych krajach UE²⁴. Należy też podkreślić, że powyższa specyfikacja nie wyczerpuje wszystkich potencjalnych grup zainteresowanych.

Powstaje pytanie, jak kształtuje się wielkość tych zbiorowości w Polsce? Jeśli chodzi o pierwszą kategorię, to można by rozważać przyjęcie określonej cezur (np. granicy ubóstwa, ale to prowadziłyby do niedoszacowania wielkości, co stwierdza się na podstawie znajomości prawidłowości zachowań konsumentów i struktury wydatków, lub np. zbiorowości należącej do określonego percentyla dochodowego – tu powstaje pytanie, który przyjąć jako graniczny; w obu przypadkach istnieje obawa nadmiernej arbitralności założeń). Wydaje się, że można oprzeć się na wspomnianych wynikach badania aktywności turystycznej przeprowadzonych przez GUS,

²¹ Tenże, *Cele i zadania turystyki społecznej – kilka uwag o istocie zjawiska*, [w:] tenże (red.), *Turystyka społeczna...*, s. 52, 53.

²² L. Minnaert, R. Maitland, G. Miller, *What is social tourism?*, „Current Issues in Tourism” 2011, vol. 14, no. 5, s. 403-415.

²³ A. Haulot, *Social tourism: Current dimensions and future developments*, „International Journal of Tourism Management” 1981, vol. 2, no. 3, s. 207-212; *Montreal Declaration: For a Humanistic and Social Vision of Tourism*, Bureau Internationale de Tourisme Sociale (BITS), Brussels 1996.

²⁴ Szeroko omawia to: A. Stasiak, *Cele i zadania...*, s. 40, 41.

które wykazały, że w 2009 r. na krajowy wyjazd 2-4-dniowy nie stać było 25,1% respondentów, a 12,1% dodatkowo deklarowało, że w tym roku nie mieli pieniędzy, bo były inne wydatki. W przypadku wyjazdów dłuższych niż 5 dni było to odpowiednio 32,7 i 16,2%. W zakresie wyjazdów zagranicznych odsetki te były jeszcze wyższe. Można przyjąć, że zbiorowość, która wymagałaby objęcia zakresem turystyki społecznej, to ci, których nie było stać nawet na krótki, krajowy wyjazd, a więc 25,1% populacji, czyli 9 mln 580 tys. osób. Jednakże, by wyeliminować podwójne liczenie, należy tu uwzględnić tylko ludność w wieku produkcyjnym, a więc 64,5% zbiorowości, co daje liczbę 6 mln 181 tys. osób, pomniejszoną o subpopulację niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym, czyli finalnie **2 mln 797 tys.** osób.

Udział dzieci do 17. roku życia wynosił w Polsce w 2010 r. 18,6%²⁵. Jednocześnie przytoczone dane wskazywały, że 33% procent rodzin nie mogło wysłać swoich dzieci na wakacje – a więc można przyjąć, że ok. **2 mln 345 tys.** dzieci wymagałoby objęcia turystyką socjalną.

Za osoby starsze można uznać osoby w wieku poprodukcyjnym (obecnie jeszcze w statystykach 60/65lat). W przypadku tej subpopulacji występuje złożenie dwóch czynników – wieku i przejścia na emeryturę; zgodnie z teorią dochodu permanentnego²⁶ spowoduje to zmianę struktury wydatków. Według wyników Spisu Powszechnego z marca 2011 r. osoby w wieku poprodukcyjnym stanowiły 17,5% społeczeństwa, czyli 6 mln 445 tys. osób, pomniejszając ją o szacunkową liczbę osób niepełnosprawnych w wieku poprodukcyjnym, sięga ona **5 mln 225 tys.**

Nie są jednoznaczne statystyki dotyczące liczby osób niepełnosprawnych w Polsce. Według wyników kwartalnego, reprezentacyjnego Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) prowadzonego przez GUS liczba osób niepełnosprawnych powyżej 15. roku życia w 2011 r. wynosiła **3 mln 384 tys.**²⁷

6. Oczekiwania beneficjentów wobec oferty turystyki społecznej – wyniki badań własnych (o charakterze pilotażowym)

Jeżeli udział w turystyce wspomnianych osób ma zmniejszać zróżnicowanie społeczne i podnosić ogólny dobrobyt – co jest zgodne zarówno z ideą turystyki społecznej, jak i z kategorią spójności społecznej – to podstawową kwestią – jak trafnie ujmuje to B. Włodarczyk – jest niedopuszczenie do stygmatyzacji jej beneficjentów²⁸. Należy uwzględnić odpowiednie zasady organizacji wyjazdów, które są sze-

²⁵ Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski w latach 2000-2010, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_L_podst_inf_o_rozwoju_dem_pl.pdf (2.04. 2012).

²⁶ D. Begg, S. Fischer, R. Dornbusch, *Makroekonomia*, PWE, Warszawa 1999, s. 160.

²⁷ Por. www.stat.gov.pl. Natomiast według Badania Stanu Zdrowia pod koniec 2009 r. prawne orzeczenie o niepełnosprawności lub równoważne posiadało prawie 4,2 mln Polaków, <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/dane-statystyczne/dane-demograficzne> (5.04. 2012).

²⁸ Por.: B. Włodarczyk, *Turystyka społeczna – próba definicji zjawiska*, [w:] A. Stasiak (red.), *Turystyka społeczna...*, s. 31.

roko omówione w literaturze²⁹. Natomiast, co najważniejsze, turystyka, aby przyczynić się do inkluzji i zwiększać spójność społeczną, musi sprostać oczekiwaniom i zaspokoić potrzeby korzystających z niej osób.

Wyniki badań potencjalnych grup docelowych turystyki społecznej w Polsce zostały szeroko zaprezentowane w opracowaniu *Perspektywy i kierunki rozwoju turystyki społecznej w Polsce*. Omówiono zarówno oczekiwania i bariery w uprawianiu turystyki przez ludzi starszych³⁰ oraz młodzież, ze specjalnym uwzględnieniem młodzieży z rodzin dotkniętych deprivacją dochodową³¹, jak i osób niepełnosprawnych³².

Badania własne przeprowadzone zostały na potrzeby niniejszego opracowania wiosną 2012 r. na 3 zbiorowościach: osobach powyżej 65. roku życia, osobach niepełnosprawnych i młodzieży z ubogich rodzin, według kwestionariusza analogicznego do wykorzystywanego w krajach UE i pozwoliły uzyskać rezultaty, zestawione w tab. 1.

Pierwsze skojarzenia respondentów z turystyką były pozytywne, w żadnej kategorii uciążliwość nie przeważała, jak zdarzało się w krajach zachodnich³³. Jednakże ponad jedna czwarta niepełnosprawnych osób uważała, że wyjazd jest dla nich nieosiągalny. Wskazywanie przez wszystkie podgrupy doświadczania nowych kultur dowodzi otwartości i ciekawości świata. Trzy badane zbiorowości były zainteresowane wyjazdem turystycznym, część badanych niepełnosprawnych nawet „bardzo zainteresowana”. Dla osób niepełnosprawnych i młodzieży z niezasobnych finansowo rodzin doprowadzenie do wyjazdu jawiło się jako bardzo trudne przedsięwzięcie, a dla seniorów jako trudne. Podstawowe wymieniane przeszkody to ograniczenia finansowe. Młodzież wskazywała je wręcz jako jedyne. Analogicznie jak w wynikach wspomnianych wcześniej polskich badań, seniorzy i osoby niepełnosprawne wymieniały: brak udogodnień w destynacjach i brak towarzystwa (opieki) oraz uwarunkowania zdrowotne. Stąd logiczną konsekwencją było przyznanie przez wszystkie trzy badane subpopulacje, że pomoc finansowa byłaby bardzo ważna; tę

²⁹ Por. np.: T. Łobożewicz, *Turystyka i rekreacja osób niepełnosprawnych*, WSE, Warszawa 2000; K. Kaganek, Z. Kruczek, *Uwarunkowania metodyczne i organizacyjne pracy przewodników turystycznych i pilotów wycieczek z niepełnosprawnymi turystami*, [w:] Z. Kruczek (red.), *Specjalizacja i profesjonalizacja we współczesnym pilotażu i przewodnictwie*, Proksenia, Kraków 2012, s. 115-128.

³⁰ Badania na prawie dwutysięcznej próbie respondentów, por.: E. Grzelak-Kostulska, B. Hołowiecka, G. Kwiatkowski, *Problem aktywności turystycznej seniorów*, [w:] A. Stasiak (red.), *Perspektywy i kierunki...*, s. 265-280.

³¹ Badania na próbie liczącej 680 respondentów, por.: E. Grzelak-Kostulska, B. Hołowiecka, G. Kwiatkowski, *Uwarunkowania aktywności turystycznej młodzieży z rodzin o niskim dochodzie*, [w:] A. Stasiak (red.), *Perspektywy i kierunki...*, s. 157-170.

³² O. Beck, K. Ciechanowska-Mendyk, *Rola turystyki społecznej w odniesieniu do osób niepełnosprawnych w kontekście przysługujących im świadczeń z zabezpieczenia społecznego*, [w:] A. Stasiak (red.), *Perspektywy i kierunki...*, s. 233-246.

³³ *URTS project "A social tourism network"*, European Social Tourism Forum – 2011, November 25th, <http://www.oits-isto.org/files/2850964d9368e960f6740adca562b4cc.pdf> (5.04. 2012).

Tabela 1. Rezultaty badań na temat turystyki społecznej przeprowadzonych na 3 zbiorowościach: osobach powyżej 65 roku życia, osobach niepełnosprawnych i młodzieży z ubogich rodzin

Wyszczególnienie	Seniorzy	Osoby niepełnosprawne	Młodzież z ubogich rodzin
Pierwsze skojarzenie z wyjazdem	doświadczenie nowych kultur (50%) wypoczynek (25%) oglądanie nowych miejsc (10%)	wypoczynek (55%) nieosiągalny (27%) pielgrzymka (10%)	rozrywka (30%) doświadczenie nowych kultur (25%) spotykanie ludzi (20%)
Zainteresowanie wyjazdem turystycznym	zainteresowani (75%) b. zainteresowani (25%)	b. zainteresowani (36%) zainteresowani (36%)	zainteresowani (40%) b. zainteresowani (25%)
Ocena trudności wyjazdu na wakacje	dość trudne (75%)	bardzo trudne (55%)	bardzo trudne (80%)
Specyfikacja podstawowych trudności (możliwe 3 odpowiedzi)	uwarunkowania zdrowotne (75%) ograniczenia finansowe (25%) brak towarzystwa 17% brak udogodnień w destynacji i w podróży 12%	uwarunkowania zdrowotne (64%) ograniczenia finansowe (55%) brak udogodnień w destynacji i w podróży (36%) brak towarzystwa (18%)	ograniczenia finansowe (100%)
Ocena pomocy: 1. Finansowej 2. Związanej ze stanem zdrowia i ograniczeniem mobilności 3. W organizacji wyjazdu	1. bardzo pomocna 2. dość pomocna 3. dość pomocna	1. bardzo pomocna 2. bardzo pomocna 3. zupełnie nie pomocna	1. bardzo pomocna 2. zupełnie nie pomocna 3. dość pomocna
Preferowany rodzaj transportu	samolot (75%) samochód (25%)	samochód (73%)	pociąg (40%) autobus (33%)
Preferowany rodzaj wyjazdu (możliwe 3 odpowiedzi)	krajoznawczy (100%) zwiedzanie miast (50%) kulturalno/religijny (20%) turystyka zdrowotna (13%)	krajoznawczy (63%) kulturalno/religijny (55%) odwiedziny krewnych i znajomych (27%)	krajoznawczy zwiedzanie miast
Preferowany typ aktywności (możliwe 3 odpowiedzi)	zwiedzanie (80%) spacery w terenie (50%) pielgrzymowanie 15% atrakcje kulturowe (10%)	zwiedzanie (73%) spacery w terenie (63%) pielgrzymowanie (40%)	rozrywka (kluby, puby) 60% zwiedzanie (40%)
Preferowany okres wyjazdu	jesień (50%) lato (50%)	lato (90%)	lato (90%)
Sklonność do wyjazdu poza sezonem, gdyby były odpowiednie zachęty	b. zainteresowani (75%) nieco zainteresowani (25%)	bardzo zainteresowani (30%), zainteresowani (30%)	raczej zainteresowani (75%)

Ze względu na ograniczenia objętości przedstawiano tylko najwyższe/najczęstsze wyniki, dlatego wartości nie sumują się do 100%.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników przeprowadzonych badań.

związaną z pokonywaniem problemów zdrowotnych i mobilności bardzo doceniali seniorzy i ludzie niepełnosprawni, a seniorzy i młodzież uznawali, że pomoc organizacyjna byłaby dość przydatna. Nie było zgodności co do preferowanego środka transportu przez poszczególne kategorie. W zasadzie podobnie było z rodzajem wyjazdu i formą aktywności, co świadczy o wielkiej woli wyjazdów i elastycznej akceptacji możliwych ofert.

Preferowany okres to dla wszystkich lato, podczas gdy dla seniorów również jesień. Zarówno seniorzy, jak i niepełnosprawni byłiby zainteresowani wyjazdami poza sezonem, gdyby poparto je określonymi zachętami (np. finansowymi), co odbiega od wyników w krajach zachodnich, młodzież z uboższych rodzin wykazywała tylko pewne zainteresowanie.

7. Podsumowanie

Kwerenda literatury polskiej i wybranych pozycji zagranicznych (w języku angielskim) oraz wyniki przeprowadzonych badań własnych pozwoliły sformułować odpowiedzi na zadane pytania badawcze.

Obecnie w Polsce udział w ruchu turystycznym nie przyczynia się do kształtowania spójności społecznej, gdyż zbyt duża część ludności nie partycypuje w nim, choć miałyby taką wolę. Podstawową barierą są uwarunkowania finansowe. W tym świetle turystyka społeczna, zgodnie z teorią sprawiedliwości dystrybtywnej, jawi się jako ta forma, która dawałaby szansę realizacji ustawowo zagwarantowanego prawa do wypoczynku i podróżowania większej ilości obywateli. Oszacowanie potencjalnego rynku beneficjentów wskazuje na ok. 13 mln 751 tys. osób, do których mogłaby być skierowana oferta. Identyfikacji ich oczekiwań starano się dokonać na podstawie rezultatów przeprowadzonych badań. Biorąc pod uwagę niewielką liczebność próby badawczej, do wyników należy podchodzić z dużą dozą ostrożności. Uzyskane rezultaty dowodzą, że respondenci – potencjalni beneficjenci – są zainteresowani uczestnictwem w ruchu turystycznym i mimo świadomości trudności (powszechnie wskazywany przez niepełnosprawnych i osoby starsze brak udogodnień w destynacjach i obiektach, utrudnienia mobilności, a więc wszystkie przeszkody szeroko omówione w literaturze w pracach K. Kaganka, T. Skalskiej, O. Beck i K. Ciechanowskiej-Mendyk, E. Grzelak-Kostulskiej, B. Hołowieckiej, G. Kwiatkowskiego, A. Stasiaka czy B. Włodarczyka) wyrażają wolę partycypacji. Należy podkreślić, iż uzyskane rezultaty sugerują, że wśród badanych niepełnosprawnych zaznaczały się niestety postawy wyuczonej bezradności³⁴. Oczekiwania dotyczące rodzajów turystyki i form aktywności były bardzo zróżnicowane, podobnie jak w całym społeczeństwie. Seniorzy i niepełnosprawni deklarowali zainteresowanie wyjazdami poza sezonem – co byłoby zgodne z oczekiwaniami strony podażowej –

³⁴ B.K. Lee, S. Agarwal, H.J. Kim, *Influences of travel constraints on the people with disabilities' intention to travel: An application of Seligman's helplessness theory*, „Tourism Management” 2012, vol. 33, no 3, s. 569-579.

o ile otrzymaliby odpowiednie zachęty (przede wszystkim finansowe). Wydaje się więc, że rola turystyki społecznej w podnoszeniu spójności społecznej i jako narzędzia inkluzji jest ogromna. Podstawowymi problemami są oczywiście znalezienie odpowiednich środków i ich właściwa dystrybucja, co powinno być przedmiotem dalszych badań i pogłębionej dyskusji, zwłaszcza w kontekście propozycji zmian w programach operacyjnych z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014–2020, gdzie wstępnie nie uwzględniono turystyki.

Literatura

- Analiza rozwoju turystyki społecznej w Polsce. Stan, szanse i zagrożenia*, Izba Turystyki, Warszawa 2007.
- Beck O., Ciechanowska-Mendyk K., *Rola turystyki społecznej w odniesieniu do osób niepełnosprawnych w kontekście przysługujących im świadczeń z zabezpieczenia społecznego*, [w:] A. Stasiak (red.), *Perspektywy i kierunki rozwoju turystyki społecznej w Polsce*, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2011, s. 233-246.
- Begg D., Fischer S., Dornbusch R., *Makroekonomia*, PWE, Warszawa 1999.
- Berbeka J., *Wybrane aspekty społecznej stratyfikacji i jej związku z zachowaniami konsumpcyjnymi*, [w:] M. Bombol (red.), *Zachowania polskiej klasy wyższej*, Wydawnictwo SGH, Warszawa 2012.
- Dochody i warunki życia ludności Polski (raport z badania EU-SILC 2010)*, GUS, Warszawa 2012.
- Gaworecki W., *Turystyka*, PWE, Warszawa 2007.
- Grzelak-Kostulska E., Hołowiecka B., Kwiatkowski G., *Problem aktywności turystycznej seniorów*, [w:] A. Stasiak (red.), *Perspektywy i kierunki rozwoju turystyki społecznej w Polsce*, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2011, s. 265-280.
- Grzelak-Kostulska E., Hołowiecka B., Kwiatkowski G., *Uwarunkowania aktywności turystycznej młodzieży z rodzin o niskim dochodzie*, [w:] A. Stasiak (red.), *Perspektywy i kierunki rozwoju turystyki społecznej w Polsce*, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2011, s. 157-170.
- Haulot A., *Social tourism: Current dimensions and future developments*, „International Journal of Tourism Management” 1981, vol. 2, no. 3, s. 207-212.
- Jakość życia i spójność społeczna 2011 (wstępna analiza wyników badania ankietowego)*, GUS, www.stat.gov.pl (20. 04. 2012).
- Kaganek K., Kruczek Z., *Uwarunkowania metodyczne i organizacyjne pracy przewodników turystycznych i pilotów wycieczek z niepełnosprawnymi turystami*, [w:] Z. Kruczek (red.), *Specjalizacja i profesjonalizacja we współczesnym pilotażu i przewodnictwie*, Proksenia, Kraków 2012, s. 115-128.
- Kot M.S., Malawski A., Węgrzecki A. (red.), *Dobrobyt społeczny, nierówności i sprawiedliwość dys-trybutywna*, Wydawnictwo AE, Kraków 2004.
- Lee B.K., Agarwal S., Kim H.J., *Influences of travel constraints on the people with disabilities' intention to travel: An application of Seligman's helplessness theory*, „Tourism Management” 2012, vol. 33, no. 3, s. 569-579.
- Łobożewicz T., *Turystyka i rekreacja osób niepełnosprawnych*, WSE, Warszawa 2000.
- Mika M., *Przemiany pod wpływem turystyki na obszarach recepcji turystycznej*, [w:] W. Kurek (red.), *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 422-432.
- Minnaert L., Maitland R., Miller G., *What is social tourism?*, „Current Issues in Tourism” 2011, vol. 14, no. 5, s. 403-415.
- Montreal Declaration: For a Humanistic and Social Vision of Tourism*, Bureau Internationale de Tourisme Sociale (BITS), Brussels 1996.

- Nordhaus W., Tobin J., *Is Growth Obsolete?*, NBER, Fifth Anniversary Colloquium, Columbia University Press, New York 1972.
- O'Cas A., McEwen H., *Exploring consumer status and conspicuous consumption*, „Journal of Consumer Behavior” 2004, vol. 4, no. 1, s. 25-39.
- Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski w latach 2000-2010*, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_L_podst_inf_o_rozwoju_dem_pl.pdf (2.04. 2012).
- Revised Strategy for Social Cohesion*, European Committee for Social Cohesion, 2004, http://www.coe.int/T/E/social_cohesion/social_policies/03.Strategy_for_Social_Cohesion (5.05.2012).
- Różycki P., *Zarys wiedzy o turystyce*, Proksenia, Kraków 2006.
- Stasiak A. (red.), *Perspektywy i kierunki rozwoju turystyki społecznej w Polsce*, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2011.
- Stasiak A. (red.), *Turystyka społeczna w regionie łódzkim*, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2010.
- Stasiak A., *Cele i zadania turystyki społecznej – kilka uwag o istocie zjawiska*, [w:] A. Stasiak (red.), *Turystyka społeczna w regionie łódzkim*, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2010.
- Stasiak A., *Uwarunkowania i bariery rozwoju turystyki społecznej w Polsce*, [w:] A. Stasiak (red.), *Perspektywy i kierunki rozwoju turystyki społecznej w Polsce*, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2011.
- Szlachta J., *Programowanie rozwoju regionalnego w Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997.
- Śleszyński J., *Ekonomiczne problemy ochrony środowiska*, Agencja Wydawnicza Aries, Warszawa 2000.
- Truong Y., Simmons G., McColl R., Kitchen P.J., *Status and conspicuousness – are they related? Strategic marketing implications for luxury brands*, „Journal of Strategic Marketing” 2008, vol. 16, no. 3, s.189-203.
- Turystyka i wypoczynek w gospodarstwach domowych w 2009 roku*, GUS, Warszawa 2010.
- URTS project “A social tourism network”*, European Social Tourism Forum – 2011, November 25th, <http://www.oits-isto.org/files/2850964d9368e960f6740adca562b4cc.pdf> (5.04. 2012).
- Włodarczyk B., *Turystyka społeczna – próba definicji zjawiska*, [w:] A. Stasiak (red.), *Turystyka społeczna w regionie łódzkim*, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2010.

Źródła internetowe

- http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_L_podst_inf_o_rozwoju_dem_pl.pdf (2.04. 2012).
- <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/dane-statystyczne/dane-demograficzne/> (5.04. 2012).
- http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_wz_badanie_dochodow_i_warunkow_zycia_EU-SIL-C_2010r.pdf (5.04. 2012).

TOURISM PARTICIPATION AND SOCIAL COHESION IN POLAND – SELECTED ASPECTS

Summary: An attempt of evaluation of tourism participation influence on social cohesion has been undertaken in the paper. Social tourism is pointed as a tool of social inclusion. The market of potential beneficiaries of social tourism in Poland is estimated at 13 mln 751 thousand persons. The offer of social tourism should meet the needs of participants, only then could it increase the social cohesion. Thus the research has been conducted to identify these needs and expectations. The results prove that all groups of potential beneficiaries of social tourism are very interested in the participation but they have different expectations.

Keywords: social tourism, social cohesion, inclusion.